

บทความปริทัศน์หนังสือ

เทพเจ้าจีนในกรุงเทพฯ

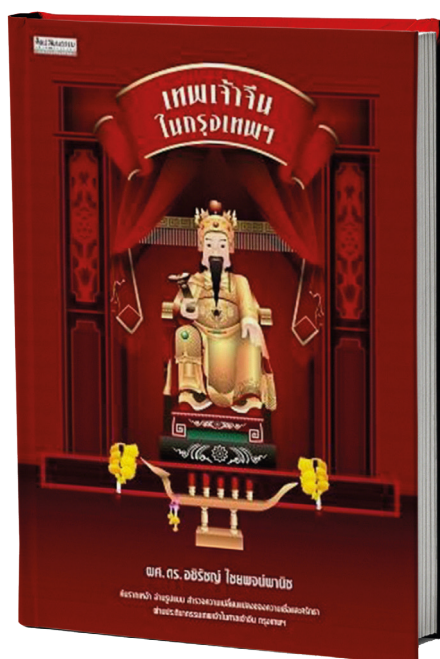
ภัทรธรณ์ แสนพินิจ*

Pattaradhorn Sanpinit

วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

College of Religious Studies, Mahidol University

*pattarathorn.san@mahidol.ac.th

พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม 2564

จำนวน 296 หน้า

สำนักพิมพ์ มติชน

ISBN 978-974-02-1800-5

หนังสือเทพเจ้าจีนในกรุงเทพฯ ผลงานเขียนโดย ผศ.ดร.อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช เป็นหนังสือที่เกิดขึ้นจากการปรับปรุงงานวิจัย “เทพเจ้าในศาลเจ้าจีนกรุงเทพมหานคร: รูปแบบ คติการสร้าง และความสัมพันธ์กับชุมชนชาวจีน” และมีที่มาของการศึกษาอันสืบเนื่องมาจากการวิจัยเรื่อง “สถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนสะท้อนภาพชาวจีนในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์” ในหนังสือเล่มนี้มิได้มุ่งเน้นเพียงแค่การศึกษาประติมากรรมศาลเจ้าจีนเท่านั้น แต่มุ่งศึกษาประติมากรรมเทพเจ้าภายในศาลเจ้าจีน กรุงเทพฯ เพื่อทำความเข้าใจคติความเชื่อของชาวจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในประเทศไทยผ่านประติมากรรม รูปแบบเทพเจ้า และอัตลักษณ์ของการจัดวางเทวรูปแต่ละศาลเจ้าจีนในพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร

หนังสือเทพเจ้าจีนในกรุงเทพฯ มีโครงสร้างของเนื้อหา ซึ่งแบ่งไปตามการนำเสนอเนื้อหาตามการศึกษาวิจัยที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ได้แก่ การศึกษาภาพกว้างของความเชื่อชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ การศึกษาประติมากรรมเทพเจ้าทั้งในเรื่องศรัทธา เครื่องทรง วัสดุ ขนาด รูปแบบ และการวิเคราะห์ความเชื่อที่สัมพันธ์กับประติมากรรมเทพเจ้าประธานของศาลเจ้า และความเชื่อที่ปรับเปลี่ยนเมื่อมีการอพยพเข้ามาตั้งรกรากในกรุงเทพฯ ดังนี้

ตอนที่ 1 บทนำ เป็นการกล่าวถึงภาพรวมเกี่ยวกับความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ อันหลากหลายซึ่งมีพื้นฐานความเชื่อของชาวจีนในดินแดนจีน ได้แก่ ลัทธิขงจื้อ ศาสนาเต๋า และพุทธศาสนา สะท้อนการนับถือเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่พึ่งทางใจซึ่งอยู่คู่กับวัฒนธรรมจีนมายาวนาน ผ่านการหล่อหลอมและการปรับเปลี่ยนมาหลายยุคสมัยจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวจีนอย่างกลมกลืนจนถึงปัจจุบัน

ตอนที่ 2 ความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ เริ่มจากการอธิบายความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อชาวจีนที่มีมาแต่เดิมกับระบบความเชื่อชาวจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ พบว่า มีลักษณะของการผสมผสานความเชื่อเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ ที่ฝังรากลึกในความคิดและวิถีชีวิตของผู้คนทุกวัฒนธรรม โดยหลักฐานสำคัญเป็นประติมากรรมภายในศาสนสถานของชาวจีนในกรุงเทพฯ คือ ศาลเจ้าในศาสนาเต๋าและวัดในพุทธศาสนาหายานแบบจีนนิกาย ซึ่งมีการประดิษฐานเทพเจ้าในศาสนาของตนเองโดยมีเทพเจ้าอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น ศาลเจ้าเซี่ยอึ้งกง ประดิษฐานพระพุทธรูปในตำแหน่งรองลงมาจากเทพเจ้าเฉินหวงกง ในขณะที่วัดพุทธศาสนาหายานแบบจีนนิกาย เช่น วัดมังกรกมลาวาส มีการประดิษฐานเทพเจ้าในศาสนาเต๋ไว้ในตำแหน่งบริวาร เช่น เทพเจ้าเฉิงหวง และเทพบัววงไว้ในวิหารท้าวจตุโลกบาล ดังนั้นความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ จึงมีลักษณะของการผสมผสานความเชื่อศาสนาเต๋า พุทธศาสนาและลัทธิขงจื้อตามที่ปรากฏในคัมภีร์ การสร้างศาสนสถานและพิธีกรรม เช่น การตั้งป้ายวิญญาณในบ้านเรือนของชาวจีนโพ้นทะเล และในศาลเจ้า เทศกาลแข่งมังกรตามแนวคิดความกตัญญูของลัทธิขงจื้อ อันสะท้อนเอกลักษณ์ความเชื่อที่ติดตัวชาวจีนที่อพยพมาสู่กรุงเทพฯ

ตอนที่ 3 รูปแบบประติมากรรมของเทพเจ้าประธานในศาลเจ้าจีน กรุงเทพฯ โดยผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายนำเสนอประเด็นการศึกษารูปแบบประติมากรรมเทพเจ้าจีน ได้แก่ ขนาดและวัสดุที่ใช้สร้างประติมากรรมสามารถใช้เป็นจุดบ่งบอกพัฒนาการประติมากรรมเทพเจ้าในศาลเจ้าจีน กรุงเทพฯ โดยพบว่าสมัยธนบุรี

ถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ประติมากรรมมีขนาดเล็กและนิยมแกะสลักจากไม้หรือใช้เทคนิคผงชา โดยขนาดและวัสดุสอดคล้องกับประเพณีการสร้างเทพเจ้าในถิ่นบ้านเกิดของชาวจีน 5 กลุ่มภาษา ได้แก่ แบบเฉาซัน แบบหมิ่นหนาน แบบกวางฝู แบบไห่หนาน และแบบเค่อ ซึ่งอ้างอิงจากชื่อสกุลช่างสถาปัตยกรรมของแต่ละพื้นที่ที่นักวิชาการจีนใช้เรียกในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 8 จนถึงปัจจุบันเริ่มเกิดความนิยมสร้างประติมากรรมขนาดใหญ่มากขึ้น วัสดุมีความหลากหลาย และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดการสร้างเทพเจ้าในศาลจีนและไทย อีกทั้งจากปัจจัยด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้ประติมากรรมเทพเจ้าในสมัยนี้แตกต่างจากยุคก่อนหน้า สำหรับแรงบันดาลใจด้านรูปแบบประติมากรรม แบ่งได้เป็นรูปแบบที่มีแรงบันดาลใจมาจากศิลปะจีนและจากศิลปะไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวจีนอพยพเปิดรับแรงบันดาลใจจากภายนอกเช่นกัน เช่น เทพเจ้าเป็นโถงวงในศาลเจ้าปูนฉาอ่าง เขตดุสิต แสดงในรูปของเจ็ดแบบไทย หรือเทพเจ้าหมู่เซ่งเหียง เขตจตุจักร อยู่ในรูปของเจ้าแม่โพสพแบบไทย และอีกประเด็นคือความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาและเครื่องทรงของเทพเจ้ากับงานศิลปกรรมจีนมีแรงบันดาลใจจากศิลปะจีนสัมพันธ์กับการแสดงงิ้วและงานศิลปกรรมแขนงอื่น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าเครื่องทรงของเทพเจ้าบางประการมีรูปแบบและลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพเจ้า เช่น ผ้าโพกศีรษะของเทพเจ้ากวนอู๋ และเครื่องทรงบางชนิดแสดงถึงความศรัทธาของชาวจีนที่ยกย่องเทพเจ้าเทียบเท่ากับจักรพรรดิของจีน เช่น เทพเจ้าเสวียนเทียนซ่งตี้ ศาลเจ้าพ่อเสือ และเทพเจ้าเป็นโถงวง ศาลเจ้าเล่าปุนฉาอ่าง ที่เน้นศรัทธาประดับด้วยกำมะหยี่ เพชรพลอย รูปมังกร และพู่ห้อยทั้ง 2 ข้าง คล้ายกับศรัทธาตัวละครที่มีสถานะเป็นจักรพรรดิในการแสดงงิ้วที่เรียกว่า “มงกุฎ 9 มังกร” โดยสะท้อนให้เห็นว่าชาวจีนยกย่องเทพเจ้าเหล่านี้ประดุจดังกษัตริย์หรือพระจักรพรรดิผู้สูงส่ง

ตอนที่ 4 เอกลักษณะความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ สะท้อนผ่านเทพเจ้าประธานซึ่งมุ่งอธิบายผลการศึกษาเรื่องเทพเจ้าจีนในฐานะภาพสะท้อนคติความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ คือ ประเด็นเรื่องการบูชาเทพเจ้าจีนที่สัมพันธ์กับความเชื่อของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษาและประเด็นความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจีนที่เปลี่ยนแปลงไปจากความเชื่อที่ชาวจีนยึดถือกันมาแต่เดิม ซึ่งพบว่ามีทั้งการรักษาความเชื่อเดิมจากถิ่นบ้านเกิดของตน และมีการหลอมรวมความเชื่อพื้นถิ่นด้วย จากการศึกษาการเลือกเทพเจ้าองค์ประธานในศาลเจ้าจีนนั้นมีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มภาษา เช่น ชาวจีนแต้จิ๋วเลือกบูชาเทพเจ้าไต้ฮงกง ชาวไหหลำบูชาเทพเจ้า 108 พี่น้อง และชาวจีนแคะบูชาเทพเจ้าซานไห่ แม้ว่าชาวจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยแรกจะนิยมบูชาเทพเจ้าในศาสนาเต๋ามากกว่าพุทธศาสนาและขงจื้อแต่เป็นเพียงการสะท้อนผลสืบเนื่องจากสภาวะแวดล้อมและสถานะของชาวจีน ในขณะนั้นมิติที่น่าสนใจคือความเชื่อของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ มีการเปลี่ยนแปลงและถูกปรับเปลี่ยนเพราะอิทธิพลของการผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น เช่น การผูกความเชื่อเรื่องของเจ้าพ่อเสือกับเทพเจ้าเสวียนเทียนซ่งตี้ที่ประดิษฐานเคียงคู่กันในศาลเจ้าพ่อเสือ แม้กระนั้นกลับเน้นความสำคัญที่เทพเจ้าเสือตามตำนานไทย แทนที่จะเป็นเสวียนเทียนซ่งตี้ ซึ่งปรากฏว่ามีบทสัมภาษณ์ของผู้ก่อตั้งศาลเจ้าแห่งหนึ่งกล่าวถึงความเชื่อคนไทยเชื้อสายจีนว่าบางกลุ่มนับถือว่าเทพเจ้าทั้งสององค์เป็นเทพเจ้าองค์เดียวกัน และบางกลุ่มเข้าใจว่ามีใช้องค์เดียวกัน แท้จริงแล้วต้องเรียกเทพเจ้าเสวียนเทียนซ่งตี้ว่าเจ้าพ่อใหญ่ตามนามภาษาจีน “ต้าเหลาเหยีย” ส่วนเจ้าพ่อเสือเป็นเพียงบริวารของท่านเท่านั้น นอกจากนี้ในตอนที 4 ยังชี้ให้เห็นการบูชาพระภูมิแบบไทย

ในฐานะเทพเจ้าที่ของจีน ในกรณีที่น่าสนใจของเทพเป็นโถงกงในศาลเจ้าจีน กรุงเทพฯ ที่แสดงถึงการผสมผสานกับความเชื่อพื้นถิ่นแบบพระภูมิในรูปของเทวดาแบบไทย โดยศาลเจ้าที่บูชาเทพเจ้าเป็นโถงกงเป็นประธานและอยู่ในรูปของเจว็ด ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบกลับเป็นศิลปะแบบไทยแสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมจีนและไทย ซึ่งเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้นตามการศึกษาที่ผู้เขียนพบ ทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของบ้านเกิดเริ่มลดบทบาทน้อยลง

ตอนที่ 5 เป็นบทสรุปที่อธิบายให้เข้าใจภาพรวมของพัฒนาการประติมากรรมเทพเจ้าจากศาลเจ้าจีนตั้งแต่สมัยธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นหลักฐานที่สะท้อนวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวจีนอพยพซึ่งมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มากกว่าสองร้อยปีอันสะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวจีนในกรุงเทพฯ ที่มีทิศทางเดียวกันกล่าวคือในยุคต้นยังคงรักษารูปแบบศิลปกรรมและความเชื่อที่ตนเองคุ้นเคยซึ่งมีการสืบทอดศิลปะความเชื่อเหล่านี้จากบรรพบุรุษ อิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นคือการรับอิทธิพลมาจากศิลปะพื้นถิ่นที่เปลี่ยนแปลงในดินแดนจีน และการผสมผสานความเชื่อของไทยเมื่ออพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ ซึ่งส่งผลให้งานศิลปกรรมและความเชื่อที่สืบทอดมีการเปลี่ยนแปลงด้วย โดยเฉพาะในสมัยหลัง รวมทั้งเทคโนโลยีที่มีการพัฒนามากขึ้น และการเข้าถึงวัสดุและเทคนิคที่เปลี่ยนแปลงไปล้วนเป็นการสร้างเอกลักษณ์ให้กับประติมากรรมเทพเจ้าจีน

ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตว่าในหนังสือมีจุดเน้น ได้แก่ ตอนที่ 3 และตอนที่ 4 ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ เพราะผู้เขียนกล่าวถึงเนื้อหาของผลการศึกษาวิจัยที่เน้นรูปแบบประติมากรรมและคติความเชื่อที่สัมพันธ์กับงานศิลปกรรมตามการเก็บข้อมูลและนำเสนอการค้นพบในกรณีดังกล่าว ซึ่งเป็นข้อมูลที่น่าสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านที่กำลังมองหากรณีศึกษาในงานวิจัยภาคสนาม ข้อมูลข้างต้นได้ระบุศาลเจ้าจีนในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร และอธิบายเทียบเคียงกับประติมากรรมที่ปรากฏในสมัยต่าง ๆ ของจีน เพื่ออธิบายเปรียบเทียบและพิจารณาร่องรอยของการรับความเชื่อเดิมมาใช้ในการสร้างประติมากรรมในดินแดนใหม่ อย่างไรก็ตาม การศึกษารูปแบบเชิงประติมานวิทยาเป็นหลักมิใช่เป็นเรื่องง่ายเพราะเทพเจ้าจีนแต่ละองค์มีภูมิหลังด้านประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกัน และการเข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดชัดเจนมิสามารถทำได้ในระยะเวลาอันสั้น เพราะการเก็บข้อมูลที่ศาลเจ้าในระยะหนึ่งอาจไม่เพียงพอการสัมภาษณ์และการสอบถามผู้คนก็เป็นเรื่องที่สำคัญ ตลอดจนการใช้ข้อมูลเชิงประวัติจากเอกสารที่จัดทำโดยศาลเจ้า ซึ่งมีข้อจำกัดในด้านการสืบทอดที่ยาวนานเพราะเป็นการเล่าเรื่องสืบทอดกันในชุมชน มิใช่การบันทึกของผู้เข้าร่วมเหตุการณ์โดยตรง ข้อมูลอาจผิดเพี้ยนและคลุมเครือ อีกประการคือการศึกษาประติมากรรมในปัจจุบันนั้นหากจะศึกษาเชิงลึกจะพบว่า ผลงานประติมากรรมโดยแท้จริงแล้วมีการซ่อมแซมหลายครั้งซึ่งมีผลต่อรูปแบบดั้งเดิม จึงจำเป็นต้องหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ช่างที่เคยบูรณะซ่อมแซมมาก่อน ตลอดจนการเข้าถึงประติมากรรมของเทพเจ้าจีนโบราณ ซึ่งหลายแห่งมีการเปลี่ยนเทพเจ้าประธานด้วย และอาจเปลี่ยนแปลงประติมากรรมประธานของศาลเจ้าในภายหลัง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้ อีกประการที่เป็นอุปสรรคคือบางศาลเจ้าไม่อนุญาตให้ถ่ายภาพ และเข้าไปสัมผัสวัสดุที่ใช้สร้างเทพเจ้าซึ่งหากจะศึกษาในแง่มุมนี้อาจทำให้ต้องสังเกตและอาศัยความเชี่ยวชาญของผู้วิจัย และอาจแสวงหา

วิธีการอื่นด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและขอข้อมูลเพิ่มจากศาลเจ้านั้นตามที่คุณเขียนชี้แจงและอธิบายในหนังสือว่าจำเป็นต้องกำหนดวิธีการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วนแม้จะมีข้อจำกัดก็ตาม นับว่าการศึกษาดังกล่าวถือว่าเป็นกรณีตัวอย่างที่มีคุณค่า

หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาโดยละเอียดแล้ว ตามทัศนะของผู้วิจารณ์มองว่าเป็นหนังสือที่มีการลำดับเนื้อหาได้ชวนน่าติดตาม มีภาพประกอบที่สวยงามและการแสดงรายละเอียดของศิลปะการสร้างเทวรูปเทพเจ้าจีนไว้อย่างดี ในหนังสือยังมีภาคผนวกรายชื่อศาลเจ้าที่จัดกลุ่มตามเทพเจ้าประธานไว้เป็นข้อมูลอย่างละเอียด หากแต่งงานนี้ยังไม่ได้ศึกษาครอบคลุมในพื้นที่ของปริมณฑลและต่างจังหวัดที่มีวัดและศาลเจ้าจีนจำนวนมากและน่าสนใจหลายแห่ง เช่น เขตปริมณฑล วัดบรมราชาากาญจนารักษาก่อนสุรธรรมหรือวัดเล่งเน่ยยี่ 2 วัดศาลเจ้า (เขียนแปะโรงสี) ศาลเจ้ามูลนิธิธรรมกตัญญู (เสียย่นหล่อใต้เทียนกง) และศาลเจ้าแม่จู๋บ้วยเนี้ย เป็นต้น ซึ่งมีประติมากรรมเทพเจ้าจีนและเทพเจ้าไทยตามแบบศิลปะผสมผสานอันน่าสนใจซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นกรณีที่สามารถศึกษาได้ในอนาคต

การตอบสนองเป้าหมายของหนังสือ

หนังสือเทพเจ้าจีนในกรุงเทพฯ เป็นหนังสือที่น่าสนใจศึกษาอีกเล่มหนึ่ง เพราะมีการรวบรวมและนำเสนอข้อมูลคติความเชื่อของชาวจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในประเทศไทยผ่านประติมากรรม รูปแบบเทพเจ้าและอัตลักษณ์ของการจัดวางเทพเจ้าในแต่ละศาลเจ้าจีนในพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร สอดคล้องตามจุดมุ่งหมายของการเขียนหนังสือ ซึ่งยังมีประเด็นและรายละเอียดที่น่าสนใจอีกมากในหนังสือเล่มนี้ที่หยิบยกมากล่าวถึงเพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับผู้วิจารณ์แล้วได้รับความรู้และเปิดมุมมองต่อรากเหง้ารูปแบบและการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและความศรัทธาผ่านประติมากรรมเทพเจ้าในศาลเจ้าจีนนับตั้งแต่การอพยพเข้ามาในประเทศไทยของชาวจีน ซึ่งเป็นการปะทะประสานกับวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย การเปลี่ยนภูมิปัญญาและคติความเชื่อที่ถ่ายทอดสู่สังคมไทย ซึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ของการให้ความรู้ที่นำไปสู่การศึกษาความเข้าใจต่อวัฒนธรรมของชาวจีนในประเทศไทย และพลังความศรัทธาและเอกลักษณ์การผสมผสานระหว่างชาวจีนกับชาวไทยที่น่าสนใจ อันจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวต่อไป

References

Chaiyapotpant, A. (2022). *Chinese Gods in Bangkok*. Matichon.